

*Hány ujjamat elcicáztam!
Amennyit én tulóráztam!
Hoppla, férfi, hoppla, bak,
aki harap az harap!
Ötthagynom a meszelőmet,*

*a markomnak szeretőmet.
Jappa, néne, hopp, kebel,
csak azért is járjuk el!
Hahha, hahha, hogy ropom,
míg szuszogok, nem hagyom!*

MAGYAR POZITIVISTÁK

Irta: SZABÓ IMRE

Ha a pozitivistának tartott magyar történelmi időszakot — az 1867 utáni időt egészen a századfordulóig — egy magyar pozitivista, *Pulszky Ágost* társadalmi felfogásának megfelelő vázba akarjuk elhelyezni s e korszakot magaszabta mértékével mérni, akkor összhangba lehet hozni és egységben látni a különböző és e kort értékelő felfogásokat és meglehet érteni ezek sokaságát. *Pulszky Ágost* szerint ugyanis egy adott kereten belül, melyet ma társadalomnak nevezünk, tulajdonképpen a társadalmaknak tömege él; szerinte társadalom alatt azon viszonyok összege értendő, melyek az emberi együttlétben „határozott, okvetlen szükségre és kitűzött célra vonatkoznak“, vagyis amelyek tudatos, összetartozó embercsoportokat jelentenek a nagyobb egységen, emberi összcsoporton belül. Amit mi társadalomnak mondunk, az tehát tulajdonképpen különböző, összetartozó kisebb csoportok egysége („tudatos, bizonyos cél és életszükség az, mely e köröket összekapcsolja“, — mondja *Pulszky Ágost* *A jog és állambölcsészet alaptanai* című művében.). A kiegyezés utáni magyar társadalom is — ezek szerint — különböző felismert életcélokat, életérdekeket valló csoportok, *Pulszky* szavával: társadalmak összessége volt; így érthető, hogy e kor jellemzésénél különböző ítéletekkel találkozunk aszerint, hogy e társadalmi keret melyik közösségi alcsoportját szemléli a bíráló.

Pulszky szerint e „társadalmak“ vagyis csoportok közül az, „a mely viszonylagosan legnagyobb jelentőségű, vagyis a melynek központjára szolgáló életérdek azon időben és körben legtöbb és leghatályosabb törekvést elégít ki és a melynek létföltételei a hozzátartozók tudatának, fegyelmezettségének és szervezkedési képességének fokával leginkább összhangzó“, uralkodóvá, vagyis államivá emelkedik, anyagi eleme, tartalma lesz így az államnak (i. m. 83. o.). Ez az uralkodó állami „társadalom“ azonban kétféle alárendelt „társadalmat“ tartalmaz magában: az uralomról már lehanyatlott csoporttartalmat és azt az életérdeket, mely a jövőben fog megvalósulni és egyelőre csak csirájában van meg. Érthető eszerint, ha egy korból mindenki azt a csoportfelfogást emeli ki, amely nézeteinek megfelelően, azt a közösséget hozza elő, mely neki tetsző: a kor bírálója így találja meg az elítélt környezetben reménytelő magvát egy eljövendő időnek vagy utolsó mentsvárát egy letűnt rendnek.

A 67 utáni idők megítélésében a nézetek különbözők: az „állami uralkodó társadalom“ tagjai természetesen igenlően ítélik meg a kort, melynek kialakításában és fenntartásában maguk is résztvesznek; mások viszont lesújtó ítélettel bélyegezhetik meg. Így például *Szekfü Gyula*

Három nemzedék című könyvében ezt az időszakot a lejtő második állomásának tartja, amidőn az elvi liberalizmus, a materializmus és a belki-ség durva lebecsülése jellemezte a hangadók felfogását; látja azonban e korban azokat is, „akik nem hajtották meg fejüket a kor külsőséges hazafisága és anyagiás liberalizmusa előtt“ (*Magyar történet*, V. köt., 530. o.) és figyelme természetesen ezek felé fordul. Hogyan ítéljük meg már most e különböző csoportok viszonyát, hogyan értékeljük a kort és találjuk meg az egymásba átszövődött csoportok, „társadalmak“ hierarchikus sorrendjét? Lefelé haladó, dekadens kornak tartjuk-e az uralkodó 67-es társadalmat vagy továbbmutató, reménytadó időszaknak? A választ erre a pozitivisták az „ugy élettani, mint lélektani alapon nyugvó általános fejlődési törvény“-ben találják meg (Pulszky, i. m. 102. o.). Az állandó fejlődés szemszögéből lehet és kell szerintük itéletet mondani a társadalmon belüli csoportok tartalmát illetően s ha egy csoport a történelmi folyamat során uralomra kerül, tulajdonképpen csak a fejlődés törvénye következtében történhetik ez: az új uralom magasabbrendű az előbbinél, de megint csak magában hordja egy eljövendő magasabb társadalom uralmi lehetőségeit. A pozitivista korra alkalmazva tehát saját felfogását, a pozitivismus és a XIX. század alapvető gondolatához jutunk: az optimista társadalmi fejlődés-felfogáshoz.

A 67-es kiegyezést követő évek, — miután az ország közjogi állapota rendeződött, — módot nyújtottak arra, hogy a társadalmi fejlődés európai mintára meginduljon. Az utak tisztán állottak s a példák világosak voltak: nyugati mintára megszervezni a magyar nemzetgazdálkodást és megteremteni a magyar polgári társadalmat. A megvalósítandó feladatok tömege s a sok terv sikere látszólag mind egytől függött: minél több embert megnyerni az új elveknek, a fejlődés ilyen szorgalmazásának; a tárgyi eszközök és az általános európai helyzet kedvező feltételeket adtak. Kézenfekvő volt, hogy ilyen helyzetben a társadalomról alkotott felfogás e körülményeknek megfelelően alakult ki: a már említett optimista fejlődés-elvhez az a megállapítás járult, hogy mindennek a mozgatója, a társadalmi haladás rugója nem egyéb, mint a teendők és feladatok, az emberi és közösségi szükségletek felismerése. Általánosságban „az ismeretek haladása képezi... a társadalmi haladás főokát“, mondja *Pikler Gyula*, a kor másik nagy társadalomtudósa és jogásza (*A jog keletkezéséről és fejlődéséről*, 66. o.). Így jutunk el a pozitivista kor második alapvető megállapításához: hogy ugyanis a szükségletek, életérdekek felismerése, a belátás mozgatja a társadalmi fejlődést. A társadalom fejlődése tehát az egyre inkább tudatosodó szükségletek sorát jelenti. Ugyanezt mondja lényegében a kor történésze, *Grünwald Béla* is: „a társadalom körében az érdek az uralkodó szempont“ (*A régi Magyarország*, 16. o.).

A kor társadalmi reformok kora volt és érthető, hogy ilyen, a társadalom aránylag könnyű alakításáról vallott nézet került előtérbe. Ez a felfogás és a társadalmi változtatásra irányuló törekvés a figyelmet természetesen az emberi együttélés külső kereteit szabályozó jog kérdéseire irányította és ennek összefüggéseit, használhatóságát kutatta társadalmi síkon. Így a léghör is kedvezett annak a két tudósnek, aki a pozitivista kor társadalmi és jogi problematikáját felvetette: mesternek és tanítványnak: Pulszky Ágostnak és Pikler Gyulának. A társadalmat

és jogot összefüggően tárgyazó műveikből e kor általános felfogása világosan látszik és Pikler, aki huszegynéhány éves fővel magántanári katedrát kapott, már életével is példázta ez idők felfogását, hogy ugyanis a képesség, az észbeli tehetség-potencia előítéleteket és tradíciókat tehet félre és intézmények kereteit feszítheti szét. A két tudós munkássága szinte kiegészíti egymást; egyikük, Pulszky a társadalomból indul ki, azt vizsgálja említett könyvében és a társadalomból dedukál, annak általános szabályait alkalmazza a jogra; Pikler inkább a jog felé fordul és megállapításait általánosítja, kiterjeszti a társadalomra is. Az általánostól a speciálisig és viszont: különböző jelenségek szemléléséből indulnak ki és találkoznak mégis közös megállapításaikban. E szabad átmenet társadalomból jogba, egyik jelenségkörből a másikba a pozitivisták tudományos felfogás harmadik jellegzetes sajátosságát mutatja; ez az abszolút egységes tudományos módszer. Pulszky kizárja azt, „hogy bármily esemény vagy jelenség másképpen származott volna, mint természeti tényezők működésének eredményeként“ (i. m. 22. o.), s így „a tudomány (is) csak egynemű és egyrendű“ lehet (u. o. 6. o.). Tudománynak nem is nevezhetünk mást, mint „az ismeretek szerves rendszerét... tudniillik azt, amely a természeti törvény uralma alatt jelentkező tünemény sor szerint csoportosul“; — „tudományosan magyarázni annyit tesz, mint okszerűséget kimutatni“ (u. o. 4. o.). A jelenségekben csak egyfajta szabályosság, törvény van és tudományos módszer is csak egy van tehát: az okok és okozatok láncolatának felfogása a természetben csak úgy, mint a társadalomban és a jogban. Ilyen értelemben beszél Pikler a jogbölcseletről, mint a jog természettudományáról vagyis a természettudományos módszerekkel dolgozó tulajdonképpeni jogtudományról (*Bevezető a jogbölcselethez*, 5-6. o.).

A módszernek e feltétlen egysége a társadalomban és jogban, sőt a természetben is nem jelenti azonban okvetlenül a materialista felfogás teljes elfogadását a társadalomra és jogra nézve. Pulszky, aki szigorúan a tények leírására szorítkozik, a szellemi és anyagi világban nem ugyan azonos, de mindenesetre párhuzamos okszerűséget vél végigvonulni (i. m. 7. o.) s felfogásában inkább dualista; a két tér között összefüggés áll fenn és ez a kapcsolat szerinte igen jelentős. A társadalmi tudományoknál azonban — szemben a természettudományokkal — megkülönböztetendőnek tartja azt a jelenséget, hogy az ismeretek gyarapodásával a tárgyukul szolgáló anyag — a társadalom — is megváltozik, fejlődik, — bár ez a változás és fejlődés ugyanolyan szabályok szerint történik, mint a természetben; nemcsak egységes tudományos módszert kíván alkalmazni tehát, de a jelenségeket is egységeseknek, kialakulásukban, életükben és mozgásukban ugyanazon szabályoktól vezetteteknek tartja. Az említett különbségből, az ismeretek gyarapodásának jelentőségéből következteti ki Pulszky a társadalmi fejlődés alap- és főokát, építi fel az emberi célok rendszeréről alkotott véleményét. Szerinte ugyanis az emberi célok hierarchikus sorában a leginkább általános, emberi célok eszményekké magasulnak, vagyis oly „képzelt feltétlen célszerűségi, befejezett kielégítettségi állapotok“-ká, „melyeket minden tételes tökéletlenségtől s akadály hatásától menteknek szeretünk vélni, a melyekben kívánságaink teljesültét látjuk s a melyek felé irányozzuk ugyanezért cselekvőségünk java részét“ (26-27. o.). A megvalósulásra

törő célok így eszményekké általánosulnak; a cél eredetére nézve pedig azt mondja, hogy az „az indulatainkból és érdekeinkből indul ki“ (u. o.), vagyis életérdekeinknek felel meg és annyiféle lehet e cél-eszmény, „a hány féle az emberi szükségletek és érdekek egymástól elkülönítható tere“ (u. o.). A társadalmat vizsgálva tehát, Pulszky a mozgató eszmények mögött az emberi célkitűzések lényegét, tartalmát az életérdekekben pillantja meg s e céljá vált érdek lesz hajtóereje a társadalmi fejlődésnek. Így érkezik el azután Pulszky a magyar pozitivista társadalomfelfogás központi tartalmi gondolatához, a felismert életérdekekhez, más szóval: a belátáshoz.

A belátás elméletét Pikler Gyula fejtette ki részletesen, szerepét, alapját és működési módozatait kutatva a belátás-faktornak, Pikler szerint „csaknem minden vágyunk, hajlamunk, vágyakozó, hajlamszerű eszméleti állapotunk két elemből, két eszméleti állapotból áll és e kettőre bontható fel. Az egyik elem a tulajdonképpeni vágyakozó, akaró, emotív: a vágy bizonyos öröm, vagy bizonyos fájdalom megszűnése után, objektive vágy az idegrendszer, illetőleg valamely részének bizonyos állapota után...“ (A jog keletkezéséről és fejlődéséről, 22. o.). Ezek az ugynevezett alapszükségletek, „a testből eltávozott anyagok helyreállításának szükséglete, a nemi ösztön, a szervezet egy nem tulságos nagy és nem túl kicsiny, hanem közepes működésének szüksége.... a vágy, hogy ez az élet mennél tovább tartson“ (u. o. 52. o.). „A másik elem értelmi, intellektuális, t. i. annak felismerése, hogy az alapszükséglet bizonyos módon kielégíthető“ (u. o. 22. o.). Ez a másik elem a belátás, az alapszükségletek kielégítési módjainak felismerése. Ugyanaz az alapszükséglet különféle módon elégíthető ki s az emberek gyakran összetévesztik az eszközöket az alapszükségletekkel, pedig az embernek állandó alapszükségletei vannak s a fejlődés abban áll, hogy az ember „folyton a legjobb módot keresi azok kielégítésére és a kevésbé jókat elhagyja a jobbak kedvéért“ (u. o. 32. o.). Így hát vágyaink — az alapszükségleteknek adott időben gondolt és ismert legjobb kielégítési módja — ismereteinktől függenek és azoknak felelnek meg. (Pikler itt az étvágyat hozza fel példakép; az ismereteknek megfelelően és a meglévő eszközökkel számolva más és más ételek csillapítják az étvágyat — az alapszükségletet). Az eszközök felismerése, a célszerűségi belátás azonban érzelmek, hajlamok, eszmények formájába rejtőzik; korábbi érzelmek kezdetlegesebb eszközöknek voltak felismerései, az újabb érzelmek pedig felismerései jobb eszközöknek ugyanazon szükségletek kielégítésére, ugyanazon célok elérésére. A pozitivista felfogás tehát azt vallja, hogy a társadalom és a társadalmi intézmények kialakítója és alapvető mozgatója ez értelmi elem („az emberek mindig olyan összeműködési közösségeket alkotnak, olyanokat szeretnek vángolón, olyanokat tartanak fent egyéni áldozatok árán, melyek mellett mindenféle szükségleteiket: a gazdaságiakat, a műveltségieket, a védelmieket, stb. legteljesebben kielégíthetni vélik“, mondja Pikler, i. m. 48. o.). A körülmények bizonyos fokig el is hanyagolhatók, mert „az ember új és jobb módokat talál régi szükségleteinek kielégítésére azon esetben is, ha körülötte nem változik semmi“ (i. m. 162 o.). Hogyan történik már most az értelmi elem ilyen működése, hogyan indul meg egy belátási folyamata? E kérdésre Pulszky felel: „kezdetleges társaság vagy valamely már létező társadalom körében az emberek oly

igénye, amely műveltségük illető szakában főjelentőségüvé vált, kellő kielégítést nem lel. Innen egy általános, még nem tudatos célra irányuló elégedetlenség, egy bizonytalan szükségérzet...“ „Egyesekben azonban derengeni kezd lassanként azon viszony tudata, amelyben a vágyak tárgyát képező életérdek létesítése a fennálló körülményekkel szemben áll; és mint eszmény megalakul azon állapot képe, amely érvényesítése által elnyeretrnék“ (i. m. 77. o.). A döntő lépés immár megtörtént, az eszmény horizontálisan terjed, az új cél köre egyre több ember gyűlik, nagyobb tömeg csoportosul — megalakul az új társadalom első köre, mely végül is hosszas harcok során uralomra kerül, államivá válik. A társadalom keletkezése így tulajdonképpen „az alapját képező életérdek felismerésétől függ“ (u. o.). Jellemző, hogy Pulszky már az emberi csoportokat is úgy osztja fel, hogy az általa társaságnak nevezett és a „társadalom“-nál alacsonyabb csoport jellegzetes tulajdonságának a kevéssé tudatosságot, az érzelmet tartja és valóságos, közösségi tudattal rendelkező „társadalomnak“ csak az életérdek tudatos felismerésével rendelkező csoportot nevezi: döntő momentumnak tartja tehát a társadalom felosztásánál és megítélésénél az értelmi elemet, a belátást.

A jogot illetően a pozitivista felfogás nem egyéb, mint a társadalomról alkotott kép, az arra vonatkozó elvek és benne felismert szabályok alkalmazása e területre is. Ugy Pulszky, mint Pikler elsősorban a jog tartalmi elemeit keresik és keveset törődnek annak sajátos belső rendjével, bizonyos fokig önálló és önmagából induló fejlődésével (pl. a jogi formák fejlődése, kialakulása). A társadalomban felfedezett fejlődési elvet vélik megtalálni a jogban is és a jog kialakulására és változására is a célszerűségi belátást tartják döntőnek; ezt annál inkább megtehetik, mert a jog valóban bonyolult, összetett és fejlett cselekvési mód, mint Pikler mondja (i. m. 237. o.) s ennél az értelmi elemnek lényegesen nagyobb a jelentősége. Pulszky meghatározása még általános: a jog „a társadalmi együttlét feltételeinek összege a közösségi és egyéni cselekvőség tekintetében“ (i. m. 240. o.) s e keretmeghatározást Pikler tölti meg tartalommal, mondván, hogy „a jog kényszerrel biztosított összeférési és összeműködési szabályok, rövidebben: összeműködési szabályok foglalta“ (i. m. 189. o.). Az általánosabb és jognak tartott összeműködési szabályoktól el kell határolni az erkölcs területét, ez szűkebb és még inkább egyéni ítéleten, belső meggyőződésen alapszik, mint a jogé s a kényszer eleme hiányzik fogalmából; meg kell azután különböztetni az igazságosság fogalmát, mely az egyéni és közösségi érdek összeütközése között dönt és teremt összhangot; Pikler még az igazságosság fogalmát is a célszerűségből vezeti le. A joggal általában összetévesztett e két jelenségnek, illetve elvnek elkülönbötése után a megmaradt idegen elemektől megtisztított jog fejlődése az emberi együttélés egyre tökéletesebb technikai eszköze, melynek hatékonyságát a kényszer biztosítja. A pozitivista felfogás szerint a társadalom e specifikus területén csakugy, mint a társadalommal való kapcsolatában egységes szabály: a belátás, az egyre tökéletesebb célszerűség a jog társadalmi feladatait illetően és önmagának felépítésében — uralkodik; e szabály határozza meg kialakulását és fejlődését, de ez adja meg a tartalmát is az adott időszak jogának: „azon kényszerrel biztosított összeműködés, melyet jognak nevezünk,... egyszerűen a józan belátás szülötte“ (i. m. 50. o.);

tehát a jog fejlődése is a „leges'egnagyobb mértékben értelmi fejlődés következménye“ (i. m. 67. o.) s megfelel az adott társadalom ismereteinek, életérdekeinek.

A pozitívizmus itt felvázolt elméletében első pillantásra nyilvánvaló az aránytalanság társadalom és jog között, mégpedig nemcsak abban a vonatkozásban, hogy a pozitívizmus sokkal kevesebbet foglalkozik a joggal, mint a társadalommal, hanem abban is, hogy a társadalmat állítja előtérbe s a jogot nemhogy azzal párhuzamos, ugyanolyan szabályoktól irányított jelenségnek tartaná, hanem egyenesen alárendeli a társadalomnak, egyik funkciójának tartja. A pozitívista felfogás ilyen értelemben, a társadalomból következtetve, általános ítéleteket mond a jogról, anélkül, hogy annak autonóm életét, belső szabályait és önálló jelentőségét különösebben vizsgálná: azt keresi, ami a két területben közös, analóg s nem vonja meg kellően a határt a két terület között. Pulszky a két jelenség ilyen jellegét és arányát a történelemből vonja ki s könyvében hosszan foglalkozik az elmúlt korok jogi és társadalmi viszonyaival, mindenütt kimutatva azok célszerűségi jellegét és kapcsolatukat az életérdekekkel. A pozitívista irány azonban nemcsak a múltat illetően szigorúan tapasztalati, nem pusztán öncélként emeli ki az elmúlt időkben a társadalmat és jogot mozgató szabályokat, hanem munkásságának hangoztatott célja és vezető szempontja az, hogy a jelenre és jövőre megteremtse a törvényhozás tudományát. Ez a tudomány csak a tényleg érvényes szabályok tudománya lehet s a feladat majd az lesz, hogy a kivont tanulságokat áttegye a gyakorlatba, hogy azok a politika alapjává váljanak. Hogy tehát a pozitívista tannak megfelelő rendszer felépülhessen, meg kellett találni a jelenségekben rejlő és a tudományban is alkalmazandó pozitívista módszert; e módszer lényege a már említett egységesség mellett a kauzális összefüggések szigorú betartása és felfedése társadalomban és jogban, társadalom- és jogtudományban egyaránt, — a létezőnek, objektíve meglévőnek felismerése, az értékelő szempontnak kizárása (a természettudomány sem dicsóít egyes közeteket másokkal szemben, mondja Pikler). Míg tehát a pozitívizmus egyrészt azt vallja, hogy a társadalomban és jogban, ezek fejlődésében sem játszik szerepet az értékelő elem, hanem ezek életében szigorú tárgyi, okozati szabályok hatnak, akár csak a természetben, — e szabályokat alkalmazza a társadalommal és joggal foglalkozó tudományban is és eszerint alkotja meg gyakorlati politikáját. Így azután a pozitívizmusnak meg kell vívnia harcát más tudományos elméletek, más módszerek, — így elsősorban az apriorisztikus természetjogi felfogás — és más rendszerek — így elsősorban a belátással szembehevlezkedő ösztönszerűségi iskola — ellen. A harc eredményeként a társadalom és jog egységessége a pozitivisták előtt még nyilvánvalóbb, sőt Pikler vélel az alapvetőnek felismert belátást is a természethez vezeti vissza, azt lényegében idegfolyamatnak tartja és a természetet és természettudományt is beállítja a feltétlenül egységes ismeretelméleti világképbe és tudományos felfogásba.

Minden tudományos elméletnek alapvető törekvése, hogy egységet mutasson ki a vizsgált jelenségben és egységes elvet adjon a jelenségeket vizsgált tudományágak számára. Különösen erős volt e törekvés a kiegyezés utáni időkben, amidőn a társadalom alakítása meglehetősen egyszerűnek tűnt; e korban a tudósok természetesen enciklopédikus haj-

lamuak voltak, mindent átfogó közös nevezőt kerestek. E törekvés már magában hordja alapvető hibáját: az egyoldalúságot. Mondtuk már, hogy a 67 utáni évek a társadalmi fejlődés számára rendkívüli lehetőségeket adtak s a Nyugatot ismerők előtt a feladatok tömege jelent meg: ilyen korban természetszerűen felmerül a tudományos, tervszerű politika gondolata, melynek fő fegyvere a meggyőzés. Nem kell tehát mást tenni valamely új intézmény megvalósítására, mint meggyőzni az embereket, megismertetni őket a tervvel s más legyőzni való ellenállás — hagyományok, ösztönök, érzelmek, külkörülmények, előbbi intézmények gátjai, stb. — nincs is, hiszen érzelem, ösztön, tradíció mind csak korábbi belátások megjegecesedései. Kétségtelenül túlzás ez s az elméletet cum grano salis kell venni; valószínű ugyanis, hogy a társadalmak kezdeti állapotában és a jog elemibb formáinál, pl. a szokásjognál a tömegekben jelentkező belátás alig számíthatott, alig volt ott észbeli, értelmi megkülönböztetésről szó. Pikler is kénytelen bizonyos mértékig elméletét korlátozni: „összes cselekvési módjaink, bármiképp keletkeztek legyen is, legnagyobb részt belátásszerűen fejlődtek tova... és magasabbrendű cselekvési módjaink belátásszerűen keletkeztek is“ (i. m. 44. o.). Az elmélet tehát időben korlátozódik úgy, hogy érvénye csak az emberiség bizonyos fejlődési fokánál kezdődik és korlátozódik bizonyos magasabb cselekvési módokra, mint amilyen a jog is. Ebből azután következik, hogy az értelmi elem, a belátás egyre nagyobb szerepet tölt be a fejlődésben és nagyobb jelentőségű az összetettebb cselekvési módoknál, vagyis mennél fejlettebb a társadalom, annál inkább nyer teret a körülmények és cselekvések között az észbeli, értelmi megfontolás, a társadalom elrendeződése annál célszerűbb. Az értelmi elemnek épp e közbeiktatásában van az elmélet nagy jelentősége és érvénye annál nagyobb, mennél inkább értelmi maga a vizsgált jelenség is. Míg tehát a társadalomra nézve inkább egy eladdig elhanyagolt, de elsőrendű fontosságú összetevő jellegének és lényegének ismertetése, kiemelése, — addig a jogra nézve ez az alapvető irányítónak felismerése. A mai felfogás pszichológiai utilitarizmusnak nevezi ezt az elméletet, — bár az utilitarizmustól sokban különbözik, — s ezzel már el is utasítja, mint anyagias, erkölcsi materializmust, holott hiányai nem ebben az irányban mutatkoznak. Pikler maga is elismeri, hogy a belátás kialakíthatja a jogot és előidézheti annak változását, de a már érvényre jutott jog fenntartásánál alig van jelentősége, az egyszer elindult és belátásosan kialakult jog sorsa nagy mértékben független a belátástól. Emellett túlzottan individualistának kell mondanunk az elméletet, mert kizárólag az egyéni ítélőképességen alapszik s ezzel látszólag ellentétben mégis felületesen egybenézi a társadalmat, nem tesz különbséget az egyéni ítélőképesség és felismerési készség fokai s az egyes csoportok eltérő életérdekei között ugyanazon társadalmon belül; így, bár éppen nem formai elemek kiemelésére törekszik, bizonyos mértékig mégis formai marad.

A társadalmi fejlődésnek megtorpanása, a meggyőzés nehézsége, akadályok előtűntte a belátásos elmélet népszerűségét is erősen csökkentette s napvilágra hozta ellentmondásait és hiányait: az értelmi elem túlzott kiemelését, a jogra alkalmazásának kevéssé kiépitettségét, más, fékező és az élet folyamán előtűnő társadalmi és jogi faktorok elhanyagolását. Mégis, pusztán azzal, hogy az értelmi momentumot középpontba

állította s új jelenséget emelt ki, de főként azzal, hogy pozitívista volt módszerében, összhangzó egységbe foglalta a társadalmat és jogot, sőt hangoztatta egységüket a természettel is, — a vizsgált jelenségeket szigorú tárgyi megjelenésükben elemezte, a kauzális szabályt fedte fel bennük, anyagszerű kötöttségüket nem hanyagolta el, ismeretelméleti egységet teremtett, — elvitathatatlan jelentőségűvé vált. Egy elmélet az idők folyamán érvényéből sokat veszthet, de ha alapelve és kiindulási pontja helyes, — a pozitívizmusa szerintünk az, — s módszere, szemlélő magatartása következetes és a tapasztalati elemekkel számoló, mint a pozitívizmusa, — jelentősége a maga korán túl is megmarad. A kiegészítések szükségét tudva: a pozitívizmus magyar művelőinek felfogása ma is ható elmélet lehet, módszere pedig követendő példa.

A Z Ö Z V E G Y A S S Z O N Y

Írta: ASZTALOS ISTVÁN

Lengett, rongyosodott az ökörnyal, harangozott a kikerics. Kékült a kökény, kopaszodott a tarló. Gömbölyödött fészkeben a pityóka s a panusa alatt aranyosra sárgult a kukorica szeme. Kapára, szedésre, készre ért minden. Mehetett Kicsi Kati a szomszéd falusi szászokhoz napszárra. Ment is ő szívesen. Minden második este jött csak haza, megfőzni két napra az ételt a fiának. Reggel aztán ki sem virradt s már indult hamar vissza.

Egy fukari, vén szásznak ásta a pityókat negyed magával. Ő, Serény Ilus, annak a huga, meg a szász legény szolgája.

A vén szász dolgoztatta őket keményen. Sajnálta még az evésre szánt időt is tőlük. Kuporgató volt, mint a sok gyerekes szegény ember, pedig nem volt neki egyse, csak egy fogatlan vén felesége, aki a pálinkát jó vizesen, a szalonnát meg jó avasosan hordta ki nekik.

Kicsi Katinak jobb hely is akadt volna, a tavalyi gazdájánál. Hivta az az idén is eleget és Barta Lina is hívta; — Bíró János is ott van... — sugta oda neki. Nahát azért nem ment éppen. Szégyelte a világ előtt. Még mit gondolnak róla, fut az után... — Tán bolond vagy!... — veresedett Barta Linára. — Dehogyan megyek, na nézz oda... — És inkább elszegődött a vén szászhoz Serény Ilusékkal.

Ez az Ilus kemény húsú csintalan leány volt, aki tizennégy éves korától minden télen városban szolgált, csak nyáron jön haza falusi leánynak. Huszonöt esztendő elmúlt felette s nem vitték még férjhez. Szegény volt hiába, de aztán nem is nagyon akart. Azt tartotta, ráér ő még bésavanyodni. — Aztán mit? — rándított magán, ha kérdezték. — Ha már úgy lesz, felcsináltatom magam s kész... Vagy elveszen, vagy fizet a bitangért, s úgy még jobb... — mondta s csak kacagta, ha az asszonyok szörnyülködtek. Dehát csak a szája volt nagy s máskülönben is jószívű lány volt. Kicsi Katinak is fejrevaló kendőt adott, szépet, babosat, csak úgy ajándékba. — Mit dugdossa a fejét mindig feketébe!... — szidta. — Szegény fiatal, ha özvegy is. Olyan, mint egy leányka — ölelte magához.

Kicsi Kati nyakig pirult s mind nem akart a tükörbe se nézni, mikor Ilus eléje tartotta. Szégyelte a szász szolgája előtt, aki éppen ott